

Un recorregut a través de la geografia crítica: de la geografia agrària a la geografia del gènere¹

Maria Dolors Garcia Ramon
Universitat Autònoma de Barcelona

Vull començar expressant la meua satisfacció per haver estat distingida per aquest *Premio Internacional de Geocrítica 2011*, distinció que fa un temps em va comunicar personalment el Prof. Horacio Capel en nom del Jurat Internacional. Em sento realment molt honorada, ja que el prestigi de l'entorn de *Geocrítica* és notori a casa nostra i encara més a nivell internacional. El component crític sempre ha estat un pilar en *Geocrítica* (i una de les raons del seu naixement al 1976), i com que per a mi això és crucial en la meua manera d'entendre la geografia, el premi m'afalaga de manera particular.

El professor Horacio Capel m'ha demanat que en aquesta intervenció reflexioni sobre la meua carrera acadèmica i la seva evolució i que ho faci en relació a la geografia catalana, espanyola i amb la geografia internacional, els tres àmbits on s'ha desenvolupat. Plantejaré la reflexió des d'una perspectiva molt personal ja que la visió purament acadèmica la podríeu tenir simplement mirant el meu currículum vitae. La veritat és que la preparació de la intervenció m'ha obligat a fer un veritable exercici d'introspecció (i també d'autocrítica) que crec que m'ha estat profitós i il·luminador.

Jo he treballat bàsicament en tres grans temes: geografia rural, pensament geogràfic i la geografia del gènere, i tot sovint els he entrelligat de forma un

1. Discurs de recepció del *Premio Internacional Geocrítica 2011*, amb el qual l'expresidenta de la Societat Catalana de Geografia (2000-2006) va cloure la sessió de lliurament celebrada a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans, el 20 d'octubre de 2011. L'acte fou presentat pel president de la Societat Catalana de Geografia, Francesc Nadal. Tot seguit, el professor Horacio Capel, fundador del premi (2002) i director de la revista *Geo Crítica, Cuadernos Críticos de Geografía Humana* (1976-1994), va exposar els mèrits i trajectòria acadèmica de la guardonada. Trobareu l'acta del jurat, juntament amb un ampli extracte del text de relació de mèrits, a: <http://www.iecat.net/institucio/societats/SCGeografia/Scg9/Scg90/S98141.htm>

xic diferent en diverses etapes de la meua vida acadèmica. Però he de dir que sempre he considerat que la dimensió de gènere és transversal i per tant el que jo vaig fer va ser introduir-la en les diferents línies de treball. D'aquestes línies de treball en parlaré i em serviran de referència en l'explicació, i de fet seran els fils conductors d'aquesta presentació. També citaré i mostraré a les diapositives alguns dels llibres més representatius de la meua trajectòria, tot i que sóc molt conscient que en la meua carrera he tendit a publicar articles i capítols de llibre més que no pas llibres pròpiament dits. Pot ser cal dir aquí que sempre he cregut en el poder de la paraula escrita, és a dir en les publicacions, potser per la meues primeres experiències en el món acadèmic americà com explicaré després. No es tracta només de fer currículum sinó que la publicació és l'única manera que tenim per a què els col·legues coneguin la nostra recerca, i encara més, la única manera per a què ens la puguin comentar i, si cal, criticar.

La major part de la meua vida acadèmica ha transcorregut a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), universitat de la qual em sento molt patriota, però la meua *alma mater* va ser la Universitat de Barcelona (UB), a plaça Universitat, en la qual em vaig llicenciar en Geografia i Història el 1966, i és on vaig passar alguns dels anys més interessants de la meua vida, en un ambient estudiantil de gran efervescència intel·lectual i política. I és a la UB on vaig tenir de professors a dues persones que després han estat molt importants en la meua vida acadèmica, l'Enric Lluch al curs 1964-65 i en Joan Vilà-Valentí a partir de gener del 1966, tot just acabat d'arribar de la Universitat de Múrcia. Ells em van fer descobrir la geografia i van suscitar en mi el que es podria anomenar com una potencial "vocació" geogràfica. Ben aviat vaig tenir la possibilitat d'anar a la Universitat de Califòrnia, a Berkeley, on amb una beca de la mateixa universitat vaig poder estudiar i obtenir el *Master in Geography* el 1970 (crec que vaig ser la primera en la geografia espanyola que vaig treure un títol reglat als EUA). Cal dir que en aquell moment érem només cinc espanyols a Berkeley (tres catalans) i actualment només de catalans a Berkeley ja deuen haver-n'hi més d'un parell de centenars... Aquesta llarga estada a la universitat americana va ser crucial per a la meua trajectòria acadèmica però no a la curta, ja que la geografia espanyola era molt tradicional i jo crec que es pot dir immobiliària en aquells moments. Per exemple, a les meues primeres oposicions al 1978 a Madrid passava de puntetes sobre el meu període de Berkeley ja que no gosava destacar-ho gaire davant d'un tribunal de set numeraris de la universitat espanyola perquè creia que em podia perjudicar, i de fet així va ser més d'una vegada. Ara bé aquesta primera experiència americana –vista amb el temps– m'ha obert moltes portes als contactes i les xarxes internacionals i ha estat realment transcendental i decisiva no només per a la meua visió de la geografia sinó també per a la meua carrera acadèmica.

A Berkeley vaig entrar en contacte amb la geografia cultural saueriana i vaig tenir la sort de conèixer directament Carl Sauer, tot i que el meu tutor de la tesi de màster va ser un deixeble seu, Jim Parsons. Allà em vaig interessar per

qüestions d'Amèrica Llatina (que era una de les especialitats del departament) des d'una perspectiva culturalista, com per exemple la masticació de la coca i la seva relació amb l'altura a l'altiplà andí, el paisatge historicocultural de Califòrnia, o el recurs pesquers de plataforma a Cuba abans i després de la revolució (tema de la tesi de màster i per a la qual vaig tenir una beca per fer el treball de camp a Cuba el 1969). Si bé es cert que el meu contacte a Berkeley va ser sobretot amb els culturalistes (que em van captivar en aquell moment per la importància que donaven als aspectes historicoculturals del paisatge) també he de dir que la geografia quantitativa ja començava a ser coneguda en aquells indrets, i vaig haver d'agafar un parell de cursos amb Allan Pred i Greer Wooten (un d'ells obligatori) que m'hi van introduir, no sense algun petit trauma (no havia fet matemàtiques des de quart de batxillerat!). Crec que el meu interès en el pensament geogràfic ve ja d'aquest període berkelià, sorpresa per aquest contrast d'enfocaments (al qual s'afegia la meva formació vidaliana de Barcelona) i que al principi em va representar un veritable xoc acadèmic-cultural. Em vaig adonar que al món, amb el nom de geografia, es feien coses molt diferents en l'espai i en el temps i reflexionar sobre aquesta diversitat i varietat em va atreure ja des de llavors.

Després, les relacions d'aquells anys em van obrir oportunitats per a viatjar a l'estranger (en estades llargues o curtes), oportunitats que sempre vaig intentar d'aprofitar. Aquestes experiències m'han permès estar al dia del que es feia i dels nous corrents en la geografia internacional, en particular l'angloamericana. Cal dir però que durant la dècada dels setanta i vuitanta vaig tenir força relació amb els grups més innovadors de la geografia francesa, com Geopoint o el Grup RECLUS de Montpeller. Tot això és evident que ha esperonat el meu interès en el pensament geogràfic fins avui dia.

Bé, en arribar a Barcelona el 1969, l'Enric Lluch em va demanar que col·laborés amb ell (com ajudant) en els ensenyaments de geografia al departament de Ciències Socials de la tot just creada Facultat de Lletres de la UAB (llavors a Sant Cugat). La concepció mateixa d'aquest departament era molt imaginativa i m'hi vaig sentir molt a gust. L'ambient, a l'Autònoma, era molt especial en aquells primers anys. Semblava que era possible ignorar els motlles de la normativa ministerial... Semblava que qualsevol bona idea es podia dur a la pràctica i en bona mesura era així... A la llarga no seria ben bé així, però aquell ambient estimulava l'esperit innovador en una disciplina encara poc institucionalitzada com ho era la geografia a Espanya.

També en el mateix moment Vilà-Valentí em va nomenar ajudant de pràctiques a la UB (aleshores això es podia compatibilitzar amb l'altra ajudantia a la UAB i s'entén: només eren 1.800 pessetes al mes cadascuna!). Amb això i una beca de FPI (era la primera vegada que es convocaven) vaig posar-me a fer la tesi doctoral de la qual era director en Joan Vilà-Valentí. Feia moltes classes a la UAB i no gaires a la UB però he de dir que l'ambient a la plaça Universitat era també molt engrescador en aquells moments: tot just es començava a crear

el que seria el primer Departament de Geografia a Catalunya (i a Espanya) i les discussions metodològiques eren constants i molt vives.

Tornant a la meua tesi, jo volia estudiar els canvis en l'agricultura al Baix Camp de Tarragona, d'on venia la família de la meua mare. Inicialment el meu enfocament era força tradicional: vaig començar pel buidatge dels amillaraments en arxius municipals. Però a l'Ajuntament de Castellvell em vaig assabentar, per casualitat, que una altra noia buscava els mateixos materials, i vaig saber que una tal Josefina Cardó, que jo no coneixia, feia un estudi similar al meu per a tot el Camp de Tarragona. Això em va obligar a repensar la tesi i és quan em vaig decantar per estudiar només el període més modern (a partir de les terribles gelades de febrer del 1956), i amb un enfocament molt nou i quantitatiu que havia començat a conèixer a Berkeley, i que ara tenia la possibilitat i quasi la necessitat d'aplicar. Volia estudiar els processos de canvi en l'agricultura i les transformacions d'aquesta en relació a l'evolució econòmica i a la introducció dels canvis tecnològics. I els nou enfocaments quantitius permetien una aproximació original i nova en contrast amb la tradicional. És així com vaig introduir els mètodes de mostreig territorial espacial, l'anàlisi factorial i canònic, i vaig validar el model d'organització de l'espai agrari de Von Thünen per tal de mesurar els canvis en l'activitat agrícola regional. En aquells moments pensava que la geografia teoreticoquantitativa feia més "científica" la disciplina geogràfica i per tant m'hi vaig abocar. Però cal dir que vaig haver d'obtenir la majoria de les meves dades directament sobre el terreny, de les entrevistes i qüestionaris a pagesos (més de 350). Ho destaco perquè crec que el treball de camp ha estat una metodologia bàsica de la meua concepció de la recerca en geografia, tant en els seus inicis (la tesi de màster sobre Cuba) com en els meus treballs actuals més qualitius, passant per les entrevistes esmentades al pagesos en la meua tesi doctoral. En definitiva, el que volia demostrar en la tesi és que la unitat d'explotació familiar era innovadora i que tenia capacitat per canviar i adaptar-se a les noves circumstàncies després dels estralls de les gelades, i crec que vaig aconseguir demostrar-ho. També volia experimentar el potencial de l'enfocament teoreticoquantitatiu per respondre a les qüestions que jo em plantejava. Sobre això vaig començar a tenir els meus dubtes.

Un cop acabada la tesi vaig gaudir d'una beca postdoctoral de la Comissió Fulbright el 1975 a la Universitat de Clark (Massachusetts). Volia perfeccionar la meua formació en mètodes analítics quantitius en geografia agrària però el context de la geografia nord-americana d'aquell moment em va portar per camins ben diferents dels que jo preveia. A Clark vaig conèixer per una banda Richard Peet, que era el fundador i editor de la nova revista *Antipode, a radical journal of geography*, i David Harvey, assidu visitant del departament de Clark. Per altra banda, vaig conèixer Anne Buttimer, una de les precursoras del que s'ha anomenat la geografia humanista, però en aquells moments també simpatitzant del grup de geografia radical. Durant aquell curs a Clark vaig implicar-me en el grup d'estudiants graduats d'*Antipode* i junt amb Myrna Breitbart i Cindy

Katz vaig interessar-me pels temes del paisatge agrari anarquista i l'organització espacial dels col·lectius agraris durant la Guerra Civil Espanyola. Altre cop, a Clark, i com ja m'havia passat a Berkeley, em confrontava amb maneres ben diferents d'entendre i practicar la geografia, en particular en aquest cas amb la geografia radical anglosaxona, un enfocament molt crític amb la geografia quantitativa i amb un fort compromís social.

Això em va motivar, havent tornat a Barcelona, a mirar-me la meua recerca anterior amb uns altres ulls (o si voleu amb unes altres ulleres) per tal d'explicar la difusió de les formes de producció capitalista al camp català. En els articles sobre geografia agrària d'aquells anys vaig utilitzar mètodes quantitius més "tous" que per a la tesi, per exemple l'estadística no paramètrica. L'experiència de Clark em va fer reflexionar molt sobre la metodologia quantitativa i la seva utilitat social i també sobre la relació entre els esforços realitzats i els resultats obtinguts. A partir de la meua experiència de la tesi vaig adonar-me que sovint els resultats obtinguts amb metodologies molt sofisticades podien ser sòlids però obvis i, a vegades trivials i, en canvi, els esforços esmerçats en una aproximació qualitativa eren, sovint, més interessants i més rellevants socialment. Aleshores, el compromís social era per a mi un component important de les decisions sobre orientació de la recerca, com a conseqüència d'aquesta estada a Clark, i també m'hi empenyia l'entorn que vaig trobar en tornar aquí, al nostre país, el 1976, en un moment en què encetàvem un esperançador camí cap a la democràcia. Aquesta evolució que estic explicant es reflecteix bé en el meu primer llibre, *Conceptos y métodos en Geografía Rural* (Oikos-tau, 1981) que recopila articles meus sobre el món rural des de diferents perspectives metodològiques.

Tots aquets fets van influir en la meua recerca posterior, i a partir de finals dels setanta més aviat he tendit a buscar objectes d'estudi definits a priori com a rellevants i sense que la metodologia no es mengés tot l'esforç. La veritat és que des de llavors m'he sentit més còmoda amb els mètodes qualitius i etnogràfics, per altra banda cada vegada més utilitzats i acceptats en la geografia (sobretot l'angloamericana), però que en la geografia espanyola han costat molt d'introduir i de ser acceptats. En aquesta ha semblat durant molt temps que les metodologies qualitatives no eren prou "científiques" i no es preocupaven prou de la representativitat estadística. Una explicació és que la geografia espanyola a finals dels vuitanta i noranta va passar directament, i quasi de sobte, d'una geografia regionalista vidaliana a una geografia amb enfocament funcionalista amb gran èmfasi en les tècniques, en particular pels sistemes d'informació geogràfica. Per això, amb poques excepcions, la geografia espanyola va passar de puntetes pels plantejaments relacionats amb el gir cultural que eren de gran actualitat en aquells moments a la geografia internacional i que utilitzaven metodologies qualitatives amb profusió. Com anècdota puc explicar que va ser complicat per a mi trobar un tribunal adient per a la tesi de Gemma Cànoves presentada el 1990 i que es va fer dins d'un projecte internacional. Era la primera tesi que es presentava a Espanya sobre temes de gènere i utilitzava

metodologies qualitatives, sobre tot entrevistes en profunditat. Li vaig haver de recomanar que introduís també un capítol d'anàlisi estadística perquè no em veia capaç de trobar un tribunal competent en agricultura que valorés la metodologia qualitativa de forma escaient.

L'estudi del pensament geogràfic ja el vaig iniciar molt aviat, en els meus articles de meitat dels setanta sobre les aportacions de la geografia teòrica i quantitativa en la geografia agrària. Tot i el meu entusiasme inicial en aquesta geografia, ja apuntava aleshores algunes de les meves crítiques posteriors. També vaig publicar diversos balanços sobre la geografia radical, geografia que vaig tenir la sort de poder conèixer molt de prop i de la mà d'alguns dels seus protagonistes. Una de les publicacions més conegudes va ser la del número monogràfic de *Documents d'Anàlisi Geogràfica* (de la sèrie anomenada pre-DAG) editat per mi sobre *La geografia radical anglosajona* el 1977, i que vàrem publicar a Bellaterra, després d'haver convidat David Harvey a la Universitat Autònoma de Barcelona. Era la seva primera visita a Espanya.

Amb l'afany de donar a conèixer de forma més ampla al públic espanyol algunes de les geografies que jo havia viscut als EUA vaig publicar el llibre *Teoría y método en Geografía Humana anglosajona* (1985) i ho vaig voler fer de la mà i de la veu dels seus mateixos protagonistes. El volum pretenia revaluar els enfocaments més significatius de la geografia anglofona des de mitjans del segle xx (la geografia cultural, la teoreticoquantitativa, la radical i la humanista).

En una línia similar em va interessar comparar la geografia catalana amb l'espanyola des de finals dels seixanta fins a finals dels vuitanta en relació a la seva permeabilitat a nous corrents geogràfics de l'exterior, i ho vaig fer amb una anàlisi bibliomètrica de les revistes de geografia. Mentre que la geografia espanyola demostrava una escassa permeabilitat i una forta inèrcia dels plantejaments arrelats, la geografia catalana passava per una fase de màxima apertura a nous plantejaments i metodologies. Potser a partir dels noranta no es podria afirmar el mateix, ja que el ritme de canvi en la geografia a la resta d'Espanya es va accelerar. Però la conclusió bàsica per aquells anys és que la geografia universitària catalana havia estat un vehicle fonamental per a la transmissió de nous plantejaments en geografia en uns anys de grans transformacions a nivell internacional, i en els quals la geografia espanyola no es caracteritzava precisament per la seva apertura a l'exterior.

A proposta d'Anne Buttimer –que havia conegut a Clark– en Joan Nogué i jo mateixa vàrem participar en un programa internacional sobre la història de la geografia amb un enfocament molt nou, el fenomenològic. Des d'aquesta perspectiva metodològica era necessari entrevistar les personalitats de la geografia i nosaltres vàrem entrevistar i gravar en vídeo a una sèrie de persones significatives de la geografia espanyola i catalana; uns documents que penso que avui en dia tenen un valor històric indubtable. La publicació representativa d'aquesta línia de recerca és el llibre de 1992, publicat amb en J. Nogué i A. Albet, *La práctica de la geografía en España: innovación metodológica y trayectorias personales en la geografía académica* (Oikos-tau, 1992).

El 1983 van tenir lloc uns contactes internacional que van ser decisius per a l'inici de la tercera línia de recerca abans esmentada, la de la geografia del gènere. Sempre he considerat que la dimensió de gènere era transversal i per tant el que em vaig proposar era introduir aquesta dimensió en les línies de treball pròpiament geogràfiques. Sabia que hi havia estudis feministes en altres matèries en ciències socials però no va ser fins aquell any que vaig “descobrir” realment la possibilitat de fer recerca *acadèmica* en geografia sobre temes de gènere. Efectivament, el gener del 1983 em van invitar a un congrés de la Institute of British Geographers (IBG) a la Universitat de Durham i allà vaig assistir a una sessió titulada “Womens’ role in changing the face of the Earth” en què es criticava la frase famosa de “Men’s role in changing the face of the Earth”, consagrada pel títol d’un llibre d’un dels geògrafs més prestigiosos, Carl Sauer, que jo precisament havia tingut a Berkeley! També em vaig assabentar de la creació d’un Grup de treball sobre gènere dins de l’Associació de Geògrafs Britànics i de la publicació imminent d’un primer text universitari que es titularia *Geography and gender: an introduction to Feminist Geography*, que apareixeria el 1984. Els contactes amb geògrafes britàniques d’aquest Grup –que encara duren– em van fer veure la possibilitat de lligar els meus interessos personals feministes amb el meus interessos acadèmics i científics. Per a mi els contactes amb la geografia feminista internacional ha estat des de sempre molt importants i inspiradors, i així ja molt aviat vaig ser cofundadora del Grup de Treball de Geografia i Gènere de la Unió Geogràfica Internacional, al congrés de Sydney del 1988, i després he estat secretària del Grup i actualment editora de la Circular en espanyol. He de dir que en aquest camí cap a la geografia del gènere el meu sabàtic del 1987-88 a la universitat d’Arizona amb la Jan Monk va ser determinant.

En aquest context vaig adonar-me que el fet de no considerar la dimensió de gènere en la recerca en geografia humana debilitava la seva capacitat explicativa, els deixava coixos en certa manera. En el meu cas, curiosament, en cap de les entrevistes fetes per a la tesi doctoral no havia fet cap pregunta explícita sobre el paper de les dones en l’explotació agrària familiar. Ara el contacte amb la geografia feminista acadèmica em feia veure que això m’havia amagat un aspecte bàsic de la realitat de l’explotació familiar. Potser no invalidava les meves conclusions, però les feia incompletes. En treballs posteriors sobre l’explotació familiar he posat en el centre l’estudi del paper de les dones, crucial en la reestructuració i metamorfosi d’aquesta forma d’empresa. Com he comentat sovint amb les meves col·legues, si no et poses les *ulleres de gènere*, el patriarcat i les seves manifestacions et semblen “naturals” perquè no veus la complexitat de les relacions de gènere en l’espai, que es difuminen i queden en un segon pla borrós, irrellevant o anecdòtic. Aquestes ulleres són les que em vaig posar a partir de la meva experiència a la universitat de Durham i des de llavors per a mi una de les formes més clares d’exercir el meu compromís social ha estat introduir aquesta nova mirada en l’estudi de les relacions socials i dels llocs. És

així, també, que es pot contribuir a la lluita per una societat més justa en la qual les relacions entre homes i dones en l'espai i l'entorn siguin més igualitàries.

Aquí potser cal dir que jo ja era el 1981 professora agregada per oposició, que aleshores encara es feien a Madrid. I el 1984 ja era catedràtica, tot just abans de l'aplicació de la LRU. Vist aquest fet en perspectiva crec que ha estat important per a l'acceptació (o simple tolerància) de la meua recerca en geografia feminista dins de la comunitat espanyola de geògrafs, que ja he dit que eren i potser són encara en alguns aspectes molt convencionals. Jo ja era prou coneguda i reconeguda en alguns temes de recerca (geografia rural i història del pensament geogràfic) i això em donava respectabilitat, malgrat que des de llavors em dedicué a temes poc interessants o marginals segons el parer d'un bon nombre de geògrafs espanyols! L'experiència d'algunes col·legues de la meua generació (en altres disciplines) que no eren encara catedràtiques quan van dedicar-se a temes de gènere ha estat més complicada i potser no es van trobar la tolerància o acceptació que jo vaig trobar en la comunitat de geògrafs pel fet de ser ja catedràtica.

Per desenvolupar l'enfocament de gènere en geografia a la UAB va ser molt important la creació d'un petit Grup d'Estudis de Geografia i Gènere al 1987 al nostre Departament amb dues professores joves que estaven fent el doctorat (Gemma Cànoves i Montse Solsona). També aquell any varem obtenir el primer projecte competitiu del Ministerio (sobre agricultura i gènere) i vam incloure al nostre equip geògrafes i geògrafs de les universitats de Sevilla, Girona i Santiago, a qui vam convèncer per treballar en temes de gènere (des de llavors fins avui sempre hem tingut als nostres projectes investigadors d'aquestes universitats, a les quals es va afegir poc més tard la de València). Aquest Grup d'Estudi es va formalitzar a la UAB al 1995 com a Grup ANE, i des del 1994 fins el moment actual també hem estat reconeguts sense interrupció com a Grup de Recerca per la Generalitat (els actuals Grups de Recerca de Qualitat). Cal dir que ha estat un grup molt actiu internacionalment amb projectes i amb l'organització de seminaris o congressos.

Recordo que en l'entorn del nostre Departament no va ser gaire difícil introduir els estudis de gènere al principi, en part perquè hi havia força dones com a professores i en part perquè jo era pràcticament l'única catedràtica al Departament el 1983. També perquè el que va ser el segon catedràtic –Antoni Tulla– no només ho veia amb bons ulls sinó que fins i tot hi va participar. En aquest sentit al nostre Departament les coses han estat més difícils en l'última dècada a causa de noves prioritats en els plans d'estudi més inspirats per una concepció més tècnica i aplicada de la disciplina.

En una primera etapa vaig aplicar els enfocaments de gènere als meus treballs de geografia agrària, en particular al paper de la dona pagesa en la explotació familiar a Espanya. Com a geògrafes ens interessava no només visibilitzar el treball femení que sovint passava desapercbut en les estadístiques sinó que també volíem demostrar la relació que hi havia entre els diferents contextos

regionals i les característiques peculiars del treball de la dona a cada indret o lloc. L'anàlisi el dúiem a terme amb una òptica integradora (típica de la geografia feminista) en la qual s'estudia conjuntament el món del treball i l'àmbit domèstic. Vàrem comprovar que el treball de la dona era clau per a la supervivència de l'explotació familiar i no només en zones on l'agricultura era marginal com a Galícia, sinó també en algunes on l'agricultura competia amb èxit amb els usos industrials i turístics, com al Maresme. El llibre que recull el resultat d'aquestes recerques en equip és el publicat el 1995 per Oikos-tau: *Mujer y agricultura en España: trabajo, género y contexto regional*.

Ara bé, és clar que l'explotació agrària familiar ha anat desapareixent a Espanya, en particular d'ençà l'ingrés a la Unió Europea i per això es feia necessari examinar el paper de les dones en la reestructuració econòmica de les àrees rurals. I en aquesta línia vam publicar un llibre editat per Mireia Baylina i jo mateixa a Oikos-tau, el 2000, sobre *El nuevo papel de la mujer en el desarrollo rural*. En aquest volum es documenta el rol creixent de les dones en la reestructuració de l'espai rural mitjançant la investigació per una banda de sectors d'activitats "noves" com el teletreball o el turisme rural, i per altra, de sectors més "tradicionals" com la indústria alimentària o el treball industrial submergit a domicili. Aquest dos llibres sobre dona i món rural crec sincerament que han obert noves línies de recerca en geografia rural.

També sobre aquest mateix tema del treball de la dona i la vida quotidiana en la dècada dels noranta vaig participar en diversos projectes de l'Instituto de la Mujer, sobretot en relació al usos del temps en l'espai urbà, publicant juntament amb Maria Prats *Las mujeres y el uso del tiempo* el 1995 (Madrid, Instituto de la Mujer). També la participació en tres projectes europeus durant aquesta dècada van donar un dimensió internacional a la nostra recerca i el llibre que reflecteix una bona part d'aquests treballs és *Women of the European Union: the politics of work and daily life*, editat conjuntament amb Jan Monk (Routledge, 1996).

A partir del 2000, la participació en projectes europeus (amb la Universitat d'Hannover i el CNRS de París) em va portar a mi i al Grup a endinsar-nos en temes de geografia urbana, una línia de treball que compartia amb l'anterior la perspectiva de gènere i una metodologia qualitativa. Vam treballar principalment sobre una sèrie d'operacions urbanístiques dutes a terme a Catalunya en els últims 30 anys, per tal d'analitzar-ne la capacitat per eliminar l'exclusió social i de gènere sobretot en l'actual context de forta immigració. En termes generals hem constatat el potencial integrador dels espais públics però també el fet que les dones i les seves necessitats específiques no compten gaire en el planificació urbanística, ni com a usuàries ni tampoc com a "urbanistes", dissenyadores potencials d'aquests espais.

Ara reprendré la línia de recerca de pensament geogràfic, que juntament amb en Joan Nogué i altres col·legues vam ampliar cap la geografia política i el colonialisme, en particular al Marroc colonial. Els resultats en part es van

veure reflectits en un llibre col·lectiu editat per J. Nogué i J. L. Villanova sobre *Espanya en Marruecos: Discursos geográficos e intervención territorial* (Editorial Milenio, 1999). La preocupació per la dimensió de gènere i l'interès pels temes colonials em van dur a revaluar la història de la geografia a través de l'anàlisi crítica dels relats de viatgeres i exploradores, tradicionalment menystingudes des del món acadèmic. En un llibre un xic posterior, titulat *Una mirada catalana al Àfrica: viatgers i viatgeres dels segles XIX i XX* (Pagès Editors, 2008) –editat per Joan Nogué, Perla Zusman i jo mateixa– ampliem aquesta temàtica en relacionar el colonialisme amb el nacionalisme. En efecte, a través de l'estudi dels viatgers i viatgeres catalans a l'Àfrica descobrim tota una sèrie de reflexions i de posicionaments respecte del fet colonial, identitari i territorial que revelen una percepció singular d'aquest fet, ben diferent de la d'altres viatgers espanyols de l'època.

Els estudis postcolonials feministes en el món angloamericà han qüestionat la coneguda crítica a l'orientalisme de Said per la seva visió homogènia del fet colonial, vist o entès com a simple confrontació neta i tallant entre colonitzadors i colonitzats, sense deixar espai a l'ambigüitat que, en canvi, caracteritza les narratives de viatgeres i exploradores. Això va motivar-me a fer una anàlisi detallada de la catalana Aurora Bertrana, la britànica Gertrude Bell i la suïssa-francòfona Isabelle Eberhardt, anàlisi des de la qual es descobreixen noves perspectives sobre les visions establertes del colonialisme, sobre la imatge de l'Altre, i també sobre la història de la nostra disciplina, entesa en sentit ampli. Així he mirat d'expressar-ho amb la publicació del meu discurs d'ingrés a l'IEC, titulat *Exploració, geografia i estudis postcolonials. Una mirada de gènere sobre les narratives de viatges* (IEC, 2007).

Un tema al qual m'he dedicat en la última dècada és el de la institucionalització de la geografia espanyola i la *genderització* (disculpeu l'anglicisme) de les carreres acadèmiques. Ho havia tractat en publicacions de fa més de 25 anys però ara he tornat sobre el tema amb algunes col·legues joves (Anna Ortiz i Hermínia Pujol). Al 1985 ja havia detectat en algunes publicacions que la presència de les dones a la geografia acadèmica era destacable (sobretot en comparació amb altres països), encara que la seva producció científica i el seu estatus era més aviat baix. Per al moment actual s'ha comprovat que la seva presència, producció científica i estatus ha tendit a estancar-se (sobretot si comparem amb l'evolució d'altres països), i encara més, hem detectat un procés de masculinització (sobre aquest tema acabem de presentar una ponència a l'IBG de Londres fa només un parell de setmanes).

És interessant com s'observa una disminució d'efectius de noies entre l'alumnat però sobretot entre les noves generacions que s'incorporen en els primers escalafons del professorat. Això té a veure amb que la carrera acadèmica és cada vegada més competitiva però també té molt a veure amb els canvis de contingut de la nostra disciplina, és a dir: una major tecnificació dels currícula i una major professionalització de les sortides de treball, anteriorment molt lligades

a la docència i actualment molt més lligades a la planificació, als sistemes d'informació geogràfica i a l'ordenació del territori.

He comentat diverses vegades en aquesta presentació la gran importància que per a la meva formació i les meves orientacions de recerca han tingut la geografia americana i la britànica. Però en els últims anys m'han preocupat cada vegada més les clamoroses asimetries de poder que existeixen en la geografia acadèmica internacional, és a dir: l'hegemonia angloamericana en geografia que ha imposat la seva agenda de recerca de manera excloent. Això és degut, certament, als mèrits i a l'atractiu de la seva pròpia tradició, tan dinàmica i sempre innovadora, però també ho explica l'ascens de l'anglès com a llengua global que les situa en una posició privilegiada i que ha facilitat el reconeixement general de les seves revistes nacionals com a revistes internacionals. I de retruc, com a revistes de referència per a l'avaluació de la feina de tothom, menystenint *de facto* les temàtiques i les prioritats de recerca pròpies d'altres tradicions geogràfiques. Per contrarestar els efectes negatius d'aquesta situació, és a dir per a desestabilitzar aquesta hegemonia, hem de construir les nostres estratègies, però per descomptat que una de les més efectives és crear fòrums i revistes realment internacionals (com per exemple aquest entorn de Geocrítica amb la revista *Scripta Nova* i altres, o bé un altre exemple interessant és *ACME: an international E-journal for Critical Geographies*, per citar-ne algunes). Són revistes que publiquen en diverses llengües i que tenen una gamma de censors (*referees*) que no són majoritàriament angloamericans.

M'he expressat sobre aquesta qüestió en diversos articles i l'he analitzat bibliomètricament en el cas de la geografia feminista. En aquesta línia va ser important l'organització d'un seminari internacional entre la UAB i la Societat Catalana de Geografia el 2006 (quan jo n'era presidenta) amb el títol de "Geografia i gènere al món, qüestionant l'hegemonia angloamericana", del qual va resultar un número monogràfic de la revista belga *Belgeo: revue belge de géographie* el 2007, essent les editores jo mateixa i la Jan Monk.

I abans d'acabar voldria comentar que jo sempre he cregut que era bo fer la recerca de forma col·lectiva i en equip, tot sovint a través de projectes finançats. A més, en els darrers 30 anys he de confessar que he gaudit molt amb els meus *tesinants* i en particular amb els doctorands. He dirigit més de una vintena de tesis doctorals (vuit homes i tretze dones) i encara en tinc algunes entre mans. Tot i que els temes són força variats, la majoria d'ells estan relacionats amb les línies de recerca que he anat esmentant. La veritat és que aquesta relació amb els doctorands i amb els professors joves (alguns d'ells antics doctorands) ha estat una de les coses més agradables que m'ha passat en la vida acadèmica i m'ha compensat en gran manera. A més jo he après molt. I d'aquestes relacions estic molt satisfeta tant personalment com intel·lectualment.

Ara bé, vist amb la perspectiva que dona el temps (més de quaranta anys a la universitat, que són molts!) crec que la meva generació ha tingut el privilegi de viure uns moments decisius en l'evolució de la universitat espanyola. Avui

podem rondinar de com van moltes coses però la universitat d'avui no té res a veure amb aquella en la que em vaig llicenciar el 1966 en ple franquisme; és molt millor tant des d'una perspectiva acadèmica com intel·lectual. Penso i he de dir que la meva generació ha estat privilegiada, ja que ha tingut moltes oportunitats de fer canviar les coses en el món universitari i per descomptat en la nostra disciplina. Si ho hem aconseguit són uns altres qui ho han de valorar.

Finalment, per a mi, preparar i presentar el meu llarg recorregut per la geografia acadèmica ha estat un plaer intel·lectual, nostàlgic en alguns punts, i en altres amb la recança de no haver pogut assolir algunes de les fites que m'havia proposat. Però abans de posar el punt i final m'agradaria insistir en una idea, i és que batallar per la introducció de la temàtica de gènere i les metodologies que li són pròpies o més escaients ha estat la meua manera de fer i entendre la geografia crítica i el compromís social en geografia.

I no vull acabar sense tornar a donar les gràcies més sinceres a Geocrítica i, en particular, a l'Horacio Capel, per aquest premi que tant m'honora i que avui m'ha permès reflexionar sobre la meua vida acadèmica, introspecció que he volgut compartir amb tots vosaltres.

Moltes gràcies.

M. Dolors Garcia Ramon, Francesc Nadal i Horacio Capel

Horacio Capel lliura el premi a M. Dolors Garcia Ramon

Fotografies del Gabinet de comunicació de l'IEC